

צילום: רפי קוץ

טלל דולב, מנהלת התכנית
הלאומית לילדים ולנוער בסיכון:

“אני מקווה שבתוך
כמה שנים נוכל
לכסות את כל
היישובים בארץ
ולהגיע לרוב
הגדול של הילדים
והנוער הנמצאים
במצבי סיכון”

יורם הרפז

המטה של “התכנית
הלאומית לילדים
ולנוער בסיכון” – הגוף
החשוב ביותר בתחום
הטיפול בילדים ונוער
בסיכון – תקוע בסמטה צרה בין מוסכים
באזור התעשייה תלפיות בירושלים. אל
המטה נכנסים דרך חדר מדרגות מרופט,
והמטה עצמו – מסדרון מדורג וכמה חדרים –
צחיח מתמוגגות, עציצים וכל דבר אחר שיכול
להכניס בו שמחה. המפגש עם מטה “התכנית
הלאומית לילדים ובני נוער בסיכון” אכן
מדריך כיאה למטה העוסק בנושא מרכזי
– ילדים ונוער שהחיים מתאכזרים אליהם
ודוחקים אותם לשולי החברה, לסמטאות,
לאזורי המוסכים.

בקצה המסדרון, בחדר המשקיף למוסך,
יושבת מנהלת המטה טלל דולב. בעבר
הייתה דולב עובדת סוציאלית וחוקרת במכון
ברוקדייל שהתמחתה בילדים ונוער בסיכון.
“המחקר”, היא אומרת, “מעולם לא היה
מטיתי היחידה, ועשיתי הרבה כדי להביא
את ממצאיו ליישום במסגרות השונות”.
המסגרות שבהן יישמה את ממצאי מחקרה
כללו את מרכז אנגלברג לילדים ולנוער,
הוועדה לזכויות הילד בכנסת, מערכת
החינוך, שירותי הרווחה ועוד. דולב התנסתה
כמעט בכל המסגרות שעוסקות בילדים
ונוער בסיכון.

ב-2004 התרחשה תפנית בגישת המדינה
לילדים ונוער בסיכון ובחיה המקצועיים
של דולב. הממשלה בראשותו של אריאל
שרון מינתה את “הוועדה הציבורית לבדיקת
מצבם של ילדים ובני נוער בסיכון ובמצוקה”.

”התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון”, המופעלת מאז 2006, פתחה עידן חדש ביחסה של מדינת ישראל לילדים ולבני נוער במצוקה. התכנית מופעלת כבר ב-56 רשויות מקומיות ומטפלת בכ-27,000 ילדים ובני נוער במסגרות שונות שהיא מפעילה. דולב: ”יש מקום לאופטימיות זהירה”

פרופ' הלל שמיד, דיקן בית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית, הועמד בראשה, ודולב סייעה לו בהובלת הדיונים ובכתיבת הדוח. הדוח שהגישה הוועדה לממשלה – ”דוח שמיד” – הוא המסמך הרציני ביותר שנכתב עד כה על ילדים ונוער בסיכון. 136 עמודים מתארים ומנתחים בבהירות חסרת רחמים את מצבם של ילדים ונוער בסיכון ומנסחים המלצות מעשיות. הדוח המקיף והמדויק הכניע את הממשלה, וב-2006 היא החליטה לעשות מעשה ולהקים את ”התכנית הלאומית לילדים ובני נוער בסיכון”.

גם דולב הוקסמה מהדוח – ”נשבתית בקסמם של העקרונות וההמלצות של דוח הוועדה” – ועשתה מעשה: ”לאחר שהייתי יועצת לוועדת היישום של הדוח במשרד ראש הממשלה החלטתי להתמודד עם התפקיד הביצועי של ניהול התכנית הלאומית”. היא זכתה במינוי. ”כמנהלת חדשה אני עדיין מתרגשת מכל אחד מ-27,000 הילדים שכבר מטופלים במסגרות השונות ש’התכנית הלאומית’ מפעילה”.

דולב דווקא לא מרבה להתרגש, ומעדיפה לדבר על ”התכנית הלאומית” במונחים לוגיסטיים. התפקיד שלה הוא לנייד כוחות רווחה, חינוך ואכיפה בשטח; אין לה זמן וגם לא מזג להתרגשות. ובכל זאת, תוך כדי דיבורה הרהוט על ”אגדי רשויות”, ”היקף תקציבי” ו”שדרוג שירותים”, היא מספרת שלמדה הרבה מניסיונה כאם לבת בחינוך המיוחד. ”למדתי הרבה עליה ועל עצמי, אבל גם על המגע בין מי שצריך שירות לבין מי שנותן אותו. אני מקווה מאוד שאני מצליחה להביא קצת מהניסיון האישי ומנקודת המבט הכפולה שלי לתפקיד”.

מהי ”התכנית הלאומית לילדים ונוער

בסיכון?

”התכנית הלאומית” היא תכנית בין-משרדית שמיועדת להפחית מהיקף מצבי הסיכון בקרב ילדים ובני נוער ומחומרתם. התכנית משותפת לחמישה משרדי ממשלה: משרד הרווחה והשירותים החברתיים מוביל את התכנית ומנכ”ל משרד הרווחה הוא יו”ר התכנית; משרד החינוך שותף להפעיל את התכנית במחוזות ומנכ”ל משרד החינוך הוא חבר בוועדת המנכ”לים של התכנית; משרדי הבריאות, קליטת העלייה וביטחון הפנים שותפים לה. התכנית פועלת ב-56 רשויות מקומיות והיקפה התקציבי בהבשלה מלאה עומד על 155 מיליון ש”ח בשנה. במסגרת התכנית זוכה כל אחת מהרשויות המקומיות לתקציב המובטח לה לשנים אחדות כדי לשרג את השירותים לילדים ונוער בסיכון בתחומה, בהתאם לצרכים המקומיים ולסדר העדיפויות שהיא קבעה.

מהי נקודת המוצא של ”התכנית הלאומית”? נקודת המוצא היא שאנחנו – אנשי המקצוע הפועלים במחלקות הרווחה, בבתי הספר, בשירותי הביקור הסדיר ובקידום הנוער – יודעים מהן הדרכים לסייע לילדים ונוער בסיכון, אך בגלל חסמים במערכת, כגון סדרי עדיפויות לקויים, מכשולים בירוקרטיים ומיומנויות לא מספיקות של אנשי המקצוע, אנו מתקשים לממש את הדרכים הללו. התכנית מנסה להתמודד עם החסמים האלה כדי לאפשר לרשויות מקומיות לתת מענה לילדים ובני נוער בסיכון בקהילות שבהן הם נמצאים. אנחנו סבורים שאנשי המקצוע והתושבים ברשויות המקומיות מכירים בצורה המעמיקה ביותר את הצרכים של הילדים בסיכון ושל ההורים שבתחומן, ולכן יש לסייע להם לממש את האחריות המוטלת עליהם.

או ”התכנית הלאומית” מתאמת בין חמישה משרדי ממשלה כדי להעצים את טיפולן של הרשויות המקומיות בילדים ונוער בסיכון? לא, התכנית אינה ”מתאמת בין חמישה משרדי ממשלה” אלא משותפת להם. העיקרון אינו ליצור תיאום, אלא לאפשר ראייה של הילדים והנוער מכל נקודות המבט הרלוונטיות – נקודות המבט של המשרדים הרלוונטיים – כדי לתת לילדים ונוער את השירות שהם צריכים. מטבע הדברים בני אדם בכלל וילדים בפרט הם בעלי צרכים בכל תחומי החיים – בריאות, חינוך, רווחה, ביטחון וכו’. משרדי הממשלה מופקדים על סיפוק הצרכים הללו ומתמחים בסיפוקם. מטרת התכנית היא לחבר בין הצרכים של ילדים ונוער בסיכון לבין המומחיות של משרדי הממשלה הרלוונטיים.

קונספט מעניין. האם יש עוד תכניות כאלה המשתפות כמה משרדי ממשלה לטובת מטרה מסוימת?

יש עוד ”תכניות” כאלה, אבל ל”תכנית הלאומית” יש מאפיינים ייחודיים: ראשית, התכנית מופעלת מתוך סעיף תקציבי אחד; לא נעשתה הקצאה מראש לכל משרד ממשלתי. מסיבה זו כל ההחלטות בתכנית מתקבלות במשותף במשרדים שנציגיהם משתתפים ב”ועדה הארצית הבין-משרדית”. שנית, התכנית פועלת על בסיס הגדרה משותפת של ילדים ונוער בסיכון שגובשה ב”ועדת שמיד” ואומצה על ידי ממשלת ישראל. מתוך הגדרה זו נגזרו 13 יעדים לתכנית וכן הכללים – כלי מיפוי, תכנון ומעקב אחר הילדים – שבהם נעשה שימוש ביישובים. שלישית, בניגוד לתכניות בין-משרדיות אחרות שבהן כל משרד עוסק בתחומים שעליהם הוא מופקד, בתכנית שלנו המשרדים אחראים לתחום המקצועי שלהם אך בנוסף ממלאים

תפקידי רוחב ביחס לתכנית כולה. אני לא מכירה עוד תכנית שבה הקופה התקציבית, סדרי העדיפויות והכלים משותפים לכל המשרדים, ושהכל אחד מהמשרדים לוקח על עצמו תפקיד רוחב בניהול התכנית. וכל המבנה הארגוני הזה מכוון להעצמת הטיפול בילדים ונוער בסיכון ברשויות המקומיות.

אחד הרכיבים המרכזיים בתפיסת העולם שלנו היא שאנשי המקצוע ברשויות המקומיות – אלה שעובדים ישירות עם הילדים בגני הילדים, בטיפות החלב, בבתי הספר ובשירותים המטפלים – הם שמכירים בצורה הטובה ביותר את הצרכים של הילדים. לכן התכנית מטילה את האחריות למתן השירותים לילדים על הרשויות המקומיות ונותנת בידיהן גם את הסמכות לקבל החלטות הנוגעות לשירותים שיש לפתח.

את העבודה ברשות המקומית עושה ועדה יישובית ביד"מקצועית, ולצדה פועלות ועדות מקצועיות על פי גיל הילדים. בכל רשות פועלת ועדה לגיל הרך – הגיל שעליו אנחנו שמים דגש – ועוד ועדה או שתיים שעוסקות בשירותים לילדים בגיל בית ספר יסודי ותיכון. התכנית מעמידה לרשות כל רשות מקומית מנהל תכנית במשרה מלאה, ותפקידו לסייע לה למלא את מחויבותיה במסגרת התכנית.

יש לכם אמון מוחלט ברשויות המקומיות. לא מוחלט אבל גדול. לצד חופש הפעולה שניתן לרשויות המקומיות והציפייה שהן יהיו אחראיות לקבלת ההחלטות, ליישום המלא ולהצלחה של השירותים, התכנית מציעה כלים ומעמידה דרישות בנוגע לדרכי עבודתן של הרשויות המקומיות. השתתפות הרשויות המקומיות בתכנית כרוכה בהתחייבות שלהן לפעול על פי הנחיות התכנית כפי שגובשו בוועדה הארצית הבינ-משרדית של התכנית. **"התכנית הלאומית"** מופעלת רק ב-56 רשויות מקומיות ומגיעה לפחות ממחצית הילדים ובני הנוער בסיכון. מדוע?

היקף התכנית נקבע בהתאם לתקציב שהועמד לרשותה – 155 מיליון ש"ח לשנה. בתקציב זה אפשר לתת שירות בהיקף של קרוב ל-1,000 ש"ח לשנה לכל אחד מ-151,000 הילדים ובני הנוער בסיכון שאותרו באמצעות המיפוי ביישובי התכנית. התכנית אכן מופעלת ב-56 רשויות ואגרי רשויות (72 רשויות בסך הכול), שבהן חיים 45% מהילדים בישראל. אני מקווה שבתוך כמה שנים נוכל לכסות את כל היישובים

בארץ ולהגיע לרוב הגדול של הילדים והנוער הנמצאים במצבי סיכון.

ביצד נבחרו הרשויות המקומיות לתכנית? ניתנה עדיפות מובהקת ליישובים עניים יותר – יישובים שיש בהם אוכלוסיות גדולות של עולים חדשים, של חרדים ושל ערבים. מדינת ישראל התנהלה במשך שישה עשורים בלא מדיניות מסודרת ביחס לילדים ונוער בסיכון. **ביצד צצו פתאום "ועדת שמיד" ו"התכנית הלאומית"?**

"הוועדה לבריאות מצב של ילדים ובני נוער בסיכון ובמצוקה" ("ועדת שמיד") הוקמה על רקע ההידרדרות במצבם של ילדים ובני נוער במהלך המשבר הכלכלי של העשור הקודם והשינויים הגדולים במדיניות הרווחה, שהיו חלק מניסיונה של הממשלה לטפל במשבר זה. עם זאת הוועדה לא "צצה פתאום". ב-15 השנים שקדמו לה התחולל שינוי מרחיק לכת בחשיבה על ילדים בכלל ועל ילדים בסיכון בפרט.

ילדים בסיכון הגיעו למוקד התודעה הציבורית בסוף שנות השמונים של המאה הקודמת בעקבות כמה אירועים שזכו להד תקשורת. ב-1989 נרצחה ילדה מטבריה בירי בן משפחה. הרצח, שהתקשורת עסקה בו בהרחבה, חידד את הצורך לספק הגנה לילדים ובני נוער הסובלים מהתעללות ומהונחה. בעקבות הרצח יזמו ארגונים למען ילדים ונוער בסיכון – בראשם "המועצה הלאומית לשלום הילד" – את התיקון לחוק העונשין על ילדים הסובלים מהתעללות והונחה, הידוע כ"חובת הדיווח". באותה תקופה, על רקע פרסומים חוזרים ונשנים על בני נוער שנשרו מבית הספר ונמצאים בלא מסגרת עיסוק נורמטיבית, החל משרד החינוך להפעיל מדיניות למניעת נשירה מבתי ספר. בד בבד הורחב חוק לימוד חינוך, כדי לאפשר לבני נוער שנשרו מהלימודים להשלים השכלה במסגרת הקהילה. המודעות החדשה לילדים ונוער בסיכון התמקדה בפרטים – במשפחות ובילדים במצוקה – בשונה מההתמקדות הכללית בקבוצות מוחלשות.

מה עוד מאפיין את "המודעות החדשה" למצבם של ילדים ונוער בסיכון?

במהלך שני העשורים שקדמו להקמת "ועדת שמיד" חלו שינויים חשובים בדרך שבה החברה הישראלית התייחסה לילדים בסיכון. במהלך עשורים אלה למדנו שילדים ובני נוער בסיכון אינם רק ילדים ובני נוער במצבי קצה, למשל ילדים מוכים או ילדים הנושרים מבתי ספר, אלא גם ילדים

הנמצאים על הרצף בכל אחד ממצבי הסיכון, למשל ילדים שהוריהם אינם יודעים כיצד לשים להם גבולות ו"מחטיפים" להם מדי פעם, ילדים מוזנחים המגיעים לבושים לא בהתאם או מלוכלכים לבית הספר ו"נושרים סמויים" – ילדים שנעדרים מבית הספר לממש נמצאים. למדנו גם שילדים ובני נוער בסיכון סובלים לעתים קרובות מיותר מבעיה אחת וזקוקים לטיפול מיותר מאיש מקצוע אחד. העליות מאתיאופיה ומהקווקו גם לימדו אותנו שיש לגשת לכל ילד על בסיס הקודים התרבותיים של משפחתו ולראות כל ילד בהקשר התרבותי-משפחתי שלו.

האם התכנית פועלת על פי המלצות דוח "ועדת שמיד"?

כן, התכנית מיישמת את ההמלצות העיקריות של הוועדה:

- אימוץ הגדרה משותפת ל"ילדים ונוער בסיכון" וגיבוש סדרי עדיפויות כללי-ממשלתיים;
- הסרת החסמים בדרך לעבודה בין-מקצועית ובין-משרדית;
- יצירת שוויוניות רבה יותר בהקצאה לערבים, לחרדים ולעולים והתחשבות בתרבותם;
- שינוי סדרי עדיפויות והגדלת ההקצאה בגיל הרך, במניעה, במשפחות הילדים ובמתן שירותים בקהילה;
- מתן אחריות וסמכות לרשויות המקומיות בהחלטה על השירותים ועל יישומם;
- עבודה מתוך הקפדה על שקיפות, אחריותיות, איסוף מידע וידע.

ההמלצה הראשונה היא לאמץ הגדרה משותפת ל"ילדים ונוער בסיכון". איזו הגדרה אימצתם?

"התכנית הלאומית" מאמצת הגדרה של ילדים ובני נוער בסיכון המבוססת על התפיסה המקצועית שסיכון יכול לבוא לידי ביטוי במגוון תחומי חיים של ילדים ובני נוער ושהוא מתאר מצב שבו ילדים ובני נוער אינם זוכים לממש את זכויותיהם ואת הפוטנציאל שלהם בגלל הסביבה שבה הם חיים. ההגדרה גובשה ב"ועדת שמיד", והיא מבוססת על האמנה הבינ-לאומית לזכויות הילד, שמדינת ישראל אשררה ב-1989. על פי הגדרה זו ילדים ובני נוער בסיכון הם ילדים ובני נוער שחיים בסביבה או במשפחה שבגללה הם אינם יכולים לממש את זכויותיהם על פי האמנה לזכויות הילד בתחומים אלה: בריאות והתפתחות פיזית, השתייכות למשפחה,

נתונים חזקים ומדיניות חלושה

להלן נתונים רלוונטיים לילדים ונוער בסיכון מתוך הדוח של "ועדת שמיד" שהוגש לממשלת ישראל ב-2006. למרות הנתונים המזעזעים, נאמר בדוח, לממשלה אין מדיניות, אין חלוקת עבודה ואין הקצאת תקציבים מתוכננת בתחום זה

<p>בשנים 1970-2003 חל גידול של 67% במספר הילדים היהודים. מספר הילדים המוסלמים גדל ב-171%; מספר הילדים הנוצרים ב-88%; מספר הילדים הדרוזים ב-137%</p>	<p>11% מהילדים בישראל הם עולים</p> <p>9% יוצאי ברית המועצות לשעבר</p> <p>2% יוצאי אתיופיה</p>	<p>ב-2005 היו בישראל 2,254,000 ילדים שהם 34% מכלל אוכלוסיית ישראל. 73% מתוכם הם יהודים; 27% - ערבים</p>
<p>שיעור העניים גבוה במיוחד במגזר הלא יהודי (57%) ובקרב עולים (43%)</p>	<p>כל ילד שלישי בישראל חי מתחת לקו העוני. שיעור הילדים העניים בישראל הוא מהגבוהים במדינות המערב</p>	<p>15% מכלל אוכלוסיית הילדים - 330,000 ילדים - נתונים במצבי סיכון ומצוקה</p>
<p>6% מהילדים - 135,000 ילדים - חיים בבתי שיש בהם אלימות פיזית</p>	<p>8.5% מילדי ישראל חיים במשפחה חד-הורית</p>	<p>35% מהילדים באים ממשפחות גדולות הנפוצות בקרב יהודים חרדים, עולים מאתיופיה וערבים</p>
<p>11% מבני הנוער הערבים ו-2% מבני הנוער היהודים אינם לומדים בבתי ספר</p>	<p>11% מהתלמידים מפגינים שלוש או יותר התנהגויות המעידות על נשירה סמויה (היעדרויות רבות, הישגים נמוכים, תחושת ניכור, בידוד חברתי, בעיות התנהגות, אלימות); 30% הפגינו שתיים מהתנהגויות אלה</p>	
<p>2.2% מהילדים - 49,000 ילדים - חשופים להתעללות; 1% מהילדים - 22,500 ילדים - חיים בבתי שבהם יש פעילות עבריינית</p>	<p>6.5% מהילדים - 144,000 ילדים - סובלים מהזנחה</p> <p>מחצית מבני הנוער שנשרו מבית הספר מוגדרים "מנותקים" - לא לומדים ולא עובדים</p>	<p>ילדים עולים נושרים מבתי הספר פי שתיים מילדים ותיקים</p>
<p>מחצית מהילדים והנוער בסיכון אינם מקבלים שירותים כלל; האחרים מקבלים שירותים שעונים רק באופן חלקי על צורכיהם</p>		<p>27% מהתלמידים נכשלים בבחינות המיצ"ב. במגזר הערבי שיעור הנכשלים גבוה בהרבה</p>

הילדים ובני הנוער בסיכון הם קבוצה גדולה ומגוונת; לא די לבחון תחום אחד כדי להצביע על סיכון. מבין 151,000 הילדים בסיכון - כ-16% מכלל הילדים - שאותרו ביישובי התכנית, כמעט 80% סובלים מבעיות בתחום המשפחה ויותר ממחצית סובלים מבעיות בתחום הרגשי ובתחום הלימודי. קרוב ל-40% מהילדים סובלים מבעיות בשלושת התחומים גם יחד, אף שרק מעטים מאוד מהם נושרים ממש מבית הספר. מהם הגורמים העיקריים שהופכים ילדים ונוער ל"בסיכון"?

מקבלים טיפול רפואי והתפתחותם אינה תקינה (מסיבות לא אורגניות). בתחום ההשתייכות למשפחה הם נדרשים למפות ילדים שהוריהם אינם מציבים להם גבולות, אינם מתייחסים לרגשותיהם או הורים סובלים מבעיות כגון מחלות נפש או עבריינות. בתחום הלמידה והמיומנויות אנשי המקצוע נדרשים למפות ילדים שהישגיהם בלימודים נמוכים בהרבה מן הממוצע בכיתה שבה הם לומדים, ילדים שנעדרים לעתים קרובות מבית הספר, ילדים שמפריעים בשיעורים וילדים שנשרו ואינם נמצאים בשום מסגרת.

למידה ורכישת מיומנויות, רווחה רגשית, השתייכות חברתית והגנה מפני אחרים ומפני עצמם. ההגדרה מבוססת על בחינה של מורכבות מצבי הסיכון; מספר התחומים שבהם יש לילדים בעיות וחומרת הבעיות. ילד בסיכון הוא אפוא ילד שיש לו בעיות בתחום כזה או אחר בדרגת חומרה כזאת או אחרת. כן, וכך אנשי המקצוע נדרשים למפות ילדים ברשויות המקומיות. למשל, בתחום הכריאות וההתפתחות הפיזית הם נדרשים למפות ילדים שאינם מקבלים מזון מתאים, אינם

הגישה המקובלת כיום היא שמצבי סיכון מתפתחים בשל גורמי סביבה – למשל עוני או השתייכות לקבוצת מיעוט; גורמי משפחה – למשל תפקוד ההורים ויחסיהם עם הילד; וגורמים של הילד עצמו – למשל לקויות למידה, תכונות אופי כגון חביבות או רגזנות, יכולתו ליצור קשרים עם הזולת וכדומה. לכך יש להוסיף את זמינותם ומקצועיותם של שירותים חברתיים: מצבי הסיכון פוחתים כאשר שירותים חברתיים מסוגלים לאתר אותם בזמן ולטפל בהם.

מה מאפיין משפחה שמגדלת ילדים בסיכון?
טולסטוי, כזכור, אמר שכל המשפחות המאושרות דומות זו לזו וכל המשפחות האומללות אומללות על פי דרכן. לא הייתי רוצה לצייר פרופיל של משפחה "טיפוסית" שמגדלת ילדים בסיכון. כפי שציניתי קודם, לכ-80% מהילדים שמופו כנמצאים בסיכון יש בעיה במשפחה. הרוב המכריע של הבעיות נובע מקשיים של הורים בגידול ילדיהם. שיעור גבוה מההורים של ילדים בסיכון אינם יודעים כיצד להציב להם גבולות, לתת להם העשרה ולהשיג להם שירותים שונים. חלקם מתקשים בטיפול יומי בילדיהם ומוזניחים אותם. אלה הורים שקשה להם, שמתמודדים עם אתגרי קיום בסיסיים של תעסוקה, מגורים ועוד. הם לא הורים "רעים". ועם זאת יש גם הורים "רעים" – הורים שפוגעים בילדים שלהם רגשית וגופנית באופן ישיר או פוגעים בסביבתם עקב התנהגויות עברייניות.

מה משרד החינוך עושה וצריך לעשות כדי לתרום את חלקו לטיפול בילדים ונוער בסיכון?

משרד החינוך עושה הרבה בהרבה תחומים. הוא מפעיל רשת ענפה של שירותים המיועדים להתמודד עם מצבי סיכון בתוך בתי הספר ומחוצה להם. הגורמים המרכזיים העוסקים בילדים ובני נוער בסיכון במשרד הם אגף שפ"י (שירות פסיכולוגי ייעוצי), שמפעיל שירותי ייעוץ ותמיכה; אגף שח"ר (שירותי חברה ורווחה), שמפעיל מגוון רחב של תכניות לכל הגילים; השירות לקידום נוער, שמפעיל תכניות השכלה ותכניות בתחום החברתי והרגשי ומטפל במשפחות של נערים ונערות מנותקים. משרד החינוך תורם כשליש מהתקציבים המיועדים לטיפול בילדים ונוער בסיכון.

מה המורים עושים וצריכים לעשות כדי לטפל בילדים בסיכון?

התכניות שהרשויות המקומיות בחרו ובימים אלה הן מתחילות ליישם מדיניות את

החשיבות הרבה של מערכת החינוך בכלל ושל המורים והגננות בפרט. למורים יש חשיבות רבה באיתור הילדים בסיכון ובטיפול בהם. כדי שהמורים יוכלו לעשות יותר בתחום זה עליהם לפתח מודעות לילדים במצבי סיכון ולהרחיב את נקודת המבט שלהם על הילד – לראות את הקשיים הרגשיים, החברתיים והמשפחתיים שלו ולטפל בהם או להפנות את הילד לטיפול מחוץ לבית הספר.

במיפוי שעשינו ברשויות המקומיות הכלולות בתכנית נמצא שבכל כיתה בת 35 תלמידים ישנם בין המישה לשישה תלמידים הנמצאים בסיכון על פני הרצף. מספר כזה הוא אתגר גדול לכל מורה בכיתה, הנדרשת לתת תשומת לב לכל התלמידים ולקדםם בלימודים. במהלך המיפוי שלנו גם נמצא שהמורים יודעים לזהות את הילדים ובני הנוער בסיכון ושידעה זו חיונית לצורך מתן עזרה לילדים אלה. המורים רואים את כל הילדים, ומקורב. להתעקשות שלהם על איתור וטיפול יש חשיבות מכרעת.

אני רוצה לציין בהקשר זה שתהליך האיתור שנעשה בגני הילדים ובבתי הספר היסודיים היה מוצלח מאוד. לעומת זאת הוא היה מוצלח פחות בחטיבות הביניים ובחטיבות העליונות, שם המורים לא הבחינו כראוי בנערים הנמצאים על הקצה הקל של הרצף. לכן הרשויות המקומיות בחרו בעיקר בתכניות המיועדות לילדים בגנים ובבתי הספר היסודיים.

האם תוכלי לתת כמה הנחיות למורים לאיתור ולטיפול בילדים בסיכון?

את ההנחיות אמורים לתת אנשי המקצוע במשרד החינוך, ברשויות המקומיות ובבתי הספר. אבל הייתי רוצה לבקש ממורים וגננות להמשיך ולגלות ערנות מרבית למצבם של ילדים בכיתותיהם ולגלות רגישות לסימני מצוקה. תשומת לב לכל ילד, שאלה אם הוא זקוק למשהו, יכולים לעזור. חשובה גם תשומת לב להזרה המתקשה לבקש עזרה. חשוב להפנות את תשומת לבם של היועצת ובעלי מקצוע נוספים לילד זה או אחר. ביישובים הכלולים בתכנית יש מנהל תכנית, ואפשר ורצוי לפנות גם אליו. למורים יש כתובות מקצועיות וכדאי מאוד שיכירו ויפעילו אותן לטובת ילדים בסיכון.

מה קורה במגזר החרדי והערבי בתחום ילדים ונוער בסיכון?

דוח "ועדת שמיד" הצביע על היקף גדול יותר של מצבי סיכון בקרב חרדים וערבים בהשוואה לדלות יחסית של השירותים

למגורים אלה. "התכנית הלאומית" קיבלה על עצמה משימה לתת מענה לצרכים של ילדים ובני נוער בסיכון בשני המגזרים האלה. היישובים שנבחרו להשתתף בתכנית נבחרו על פי מצבם הסוציו-אקונומי-דמוגרפי. לכן 33% מהילדים הכלולים בתכנית הם ערבים (ואילו שיעורם באוכלוסייה הכללית עומד על 25%) ו-15% – חרדים.

הרשויות הערביות המשתתפות בתכנית סיימו את תהליך המיפוי ובחירת התכניות. היקף הילדים בסיכון שאותרו ביישובים הערביים גבוה, ומגיע ל-20% (לעומת 16% בקרב כלל הילדים). המשאבים שהתכנית מקצה לטיפול בהם מעניקים תוספת חשובה למשאבים הקיימים.

גם היישובים החרדיים סיימו את מיפוי הילדים ובני הנוער בסיכון למרות הקושי הנובע מהנטייה להסתיר. היקף האיתור בקרב החרדים היה קטן יחסית, כ-11% מהילדים, ואנחנו חוששים מאיתור חסר בגלל הנטייה שציניתי. עם זאת המסגרות שיתפו פעולה עם הרשויות המקומיות ובכלל זה האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי, שהוא חלק מרכזי בתהליך האיתור והטיפול.

האם המדינה עושה מה שצריך? האם ילדים ונוער בסיכון תופסים מקום חשוב בסדרי העדיפויות שלה?

בשנת 2004 השקיעה מדינת ישראל יותר מ-3.5 מיליארד ש"ח בשירותים לילדים ובני נוער בסיכון. זו השקעה של כ-10,000 ש"ח בשנה לילד בסיכון. זה לא מעט. "התכנית הלאומית" מוסיפה 10% להשקעה זו, ואנו מקווים שזו תהיה תוספת אסטרטגית שתאפשר שינוי מהותי והפחתה יעילה של מצבי הסיכון בקרב ילדים ובני נוער. למרות ההשקעה, ישנם תחומים רבים שאפשר לעשות בהם יותר.

איפה את על הרצף בין פסימיות לאופטימיות?

אני חושבת שבעשרים השנים האחרונות מדינת ישראל עשתה הרבה מאוד צעדים חשובים למען ילדים ובני נוער בסיכון. ממצב שבו הם היו "שקופים" עברנו למצב שבו כל איש מקצוע – בחינוך, ברווחה, בבריאות, בקליטה, באכיפה – רואה ומוזהה אותם. יש כיום מודעות לקיומם של הילדים בסיכון, למאפיינים ולצרכים שלהם. פותחו כאן הרבה מאוד סוגים של שירותים חדשים לטובת אוכלוסייה זו וכעת, בעזרת "התכנית הלאומית", הם יפעלו במספר לא קטן של יישובים. יש מקום לאופטימיות זהירה. ■